

Elever med hög begåvning - en översikt

Kompetentokonferens, Särskilt begåvade elever
28 januari 2021

Johanna Stålnacke
Leg. psykolog, specialist neuropsykologi
Fil. dr psykologi

1

Under föreläsningen har du möjlighet att skicka in frågor digitalt.

Gå till på [slido.com/kompetento](https://www.slido.com/kompetento)

Gilla andras frågor som du tycker är intressanta för större chans att de tas upp och blir besvarade.

2

Översikt

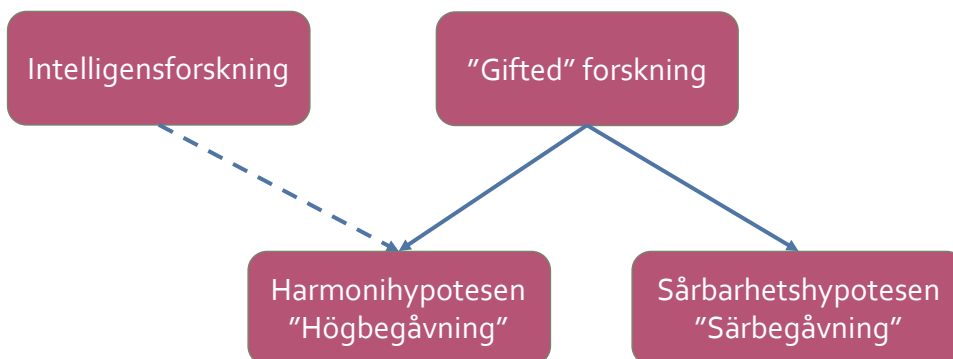
- Vilka är de särskilt begåvade eleverna?
  - En psykometrisk definition
  - En beskrivande definition
- Vad är kopplingen mellan hög generell kognitiv förmåga och skolprestationer?
- Hur mår högbegåvade barn?
- Högbegåvade elever med särskilda behov (2e)
- Skolanpassningar

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

3

3

Flera forskningsfält – olika verkligheter

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

4

4

Uppgifter

Figurvikningsuppgift

Figurvikningsuppgift

Matris

- Vad betyder obstruera?
- Vilken stad ligger längst norrut, New York – Rom – Beijing?
- Vem var Mao?
- Vad är motsatsen till "hämmad"?
- Ko är till kalv som höna är till ___?
- Vilken stad hör inte hemma i gruppen?
  - a. Bern
  - b. Dublin
  - c. Bryssel
  - d. Berlin
- Vid riddarnas runda bord sitter Galahad till höger om Artur och Lancelot mellan Galahad och Artur. Vem sitter till vänster om Lancelot?
- Vilket datum kommer först?
  - a) 16 juni 1989
  - b) 25 juli 1998
  - c) 2 juli 1989
  - d) 7 juni 1989
  - e) 21 juni 1998
- Vilken siffra kommer näst i serien?

$$\begin{array}{ccccccc} 3 & 1 & -3 & -11 & -27 & \_\_\_ \\ 25 & 38 & 51 & 64 & 87 & \_\_\_ \end{array}$$
- Vilken siffra fattas:

$$\begin{array}{r} 39 \\ \times 73 \\ \hline 117 \\ 2067 \end{array}$$

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

5

5

"g"

- Det som är gemensamt i "alla" mentala förmågor
- Varierar mellan individer
- Biologisk bas – utvecklas med erfarenheter
- Kopplat till hjärnans funktion
- Kopplat till skolprestationer, framgång i arbetslivet
- Viktigare i vissa situationer än i andra
- "g"- faktorn – eller flera samvarierande faktorer?
- Mäts tillförlitligt med IQ-test

**ALLMÄN KOGNITIV
FÖRMÅGA**

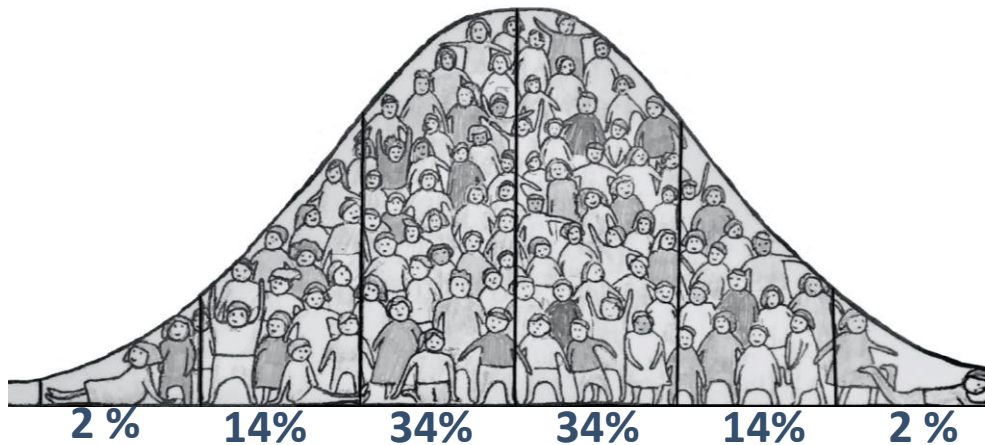
**KOGNITIV
KAPACITET**

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

6

6

Normalfördelning

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

7

7

Intelligens: en definition

Intelligence is the capacity to learn from experience, using metacognitive processes to enhance learning, and the ability to adapt to the surrounding environment; it may require different adaptations within different social and cultural contexts.

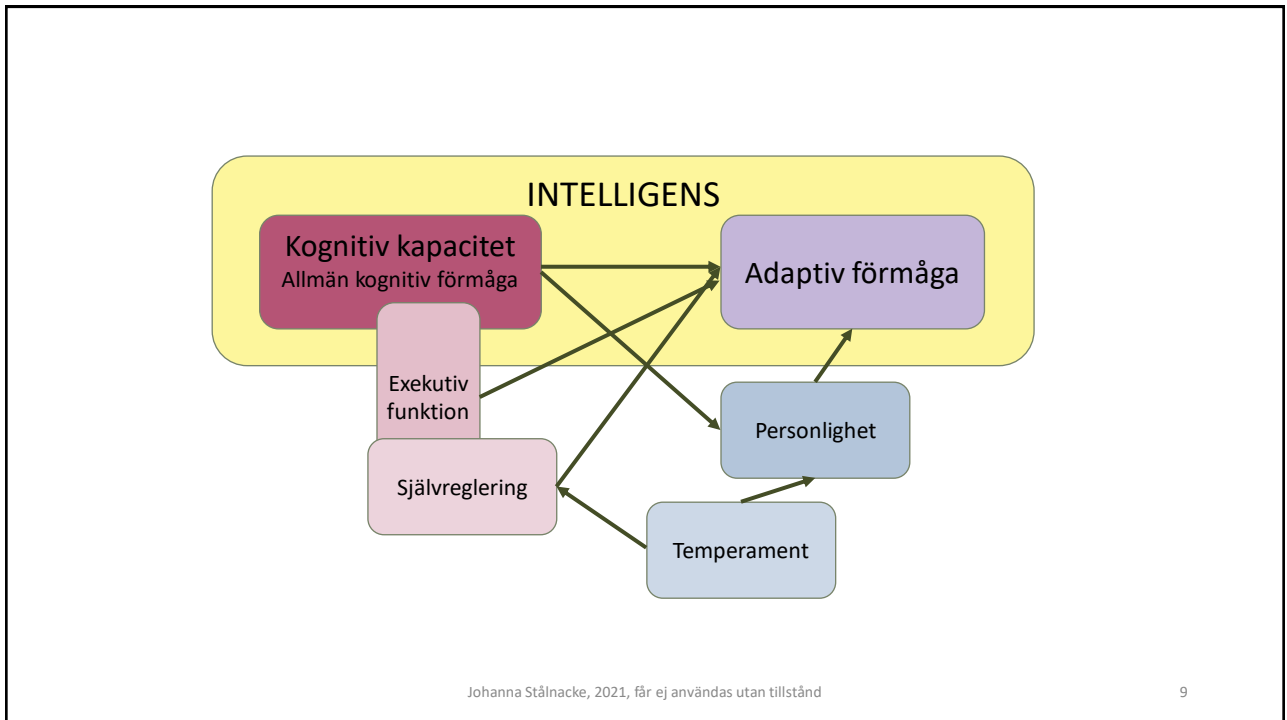
Intelligens är förmågan att lära från erfarenheter genom att använda sig av metakognitiva processer för att förstärka lärandet och förmågan att anpassa sig till omgivningen; olika sociala och kulturella kontexter kan kräva olika anpassningar.

(Sternberg 2018)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

8

8

9

Att mäta intelligens

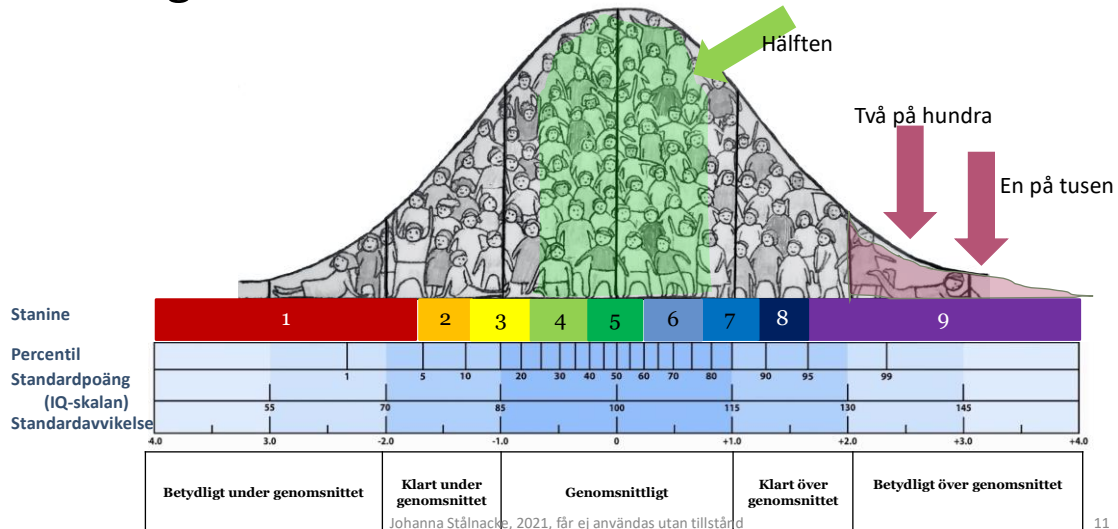
- IQ-test - begåvningsstest
- Mäter allmän kognitiv förmåga – INTE alla aspekter av intelligens eller intelligent beteende
- Breda testbatterier och validerade test som används på rätt sätt ger ett bra mått på allmän kognitiv förmåga
- IQ: Stabil över tid MEN inte "fix"
- "kan göra" vs "vill göra" (kapacitet vs personlighetsfaktorer)
- Har sitt ursprung i att bedöma barns förmåga att tillgodogöra sig skolundervisning
- Vanligaste kliniska testet i Sverige för barn är WISC

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

10

10

Skalor för att uttrycka generell kognitiv förmåga

11

Högbegåvning

Individer som är högbegåvade (hög kognitiv kapacitet/Intellektuellt särskilt begåvade) utmärker sig i förmågan att resonera nyanserat, tänka abstrakt och förstå komplexa idéer. De lär sig oftast fort, har ett gott minne och drar lärdom av erfarenheter bortom det uppenbara.

Grundläggande för personer med högt "g" är förmågan att utifrån ett givet mål snabbt fokusera på det som är relevant för att lösa uppgiften, ignorera ovidkommande information och hitta effektiva strategier för att organisera informationen i arbetsminnet.

Friar snabbare upp dyrbar hjärnkapacitet genom att använda effektiva kognitiva strategier.

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

12

12

Varför är skolan viktig?

- Barn tillbringar större delen av sin uppväxt i skolan
- Hur de blir bemötta där – av personal och jämnåriga – är avgörande för psykosocialt välbefinnande och emotionell utveckling
- Att lyckas och trivas i skolan är avgörande för framtida utfall
- Antal år i skolan är kopplat till allmän kognitiv förmåga
- Personlighetsfaktorer, som nyfikenhet, ihärdighet och öppenhet och även motivation samspelar med kognitiv förmåga

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

13

13

Allmän kognitiv förmåga och skolprestationer

- Variationen i skolprestationer förklaras i hög grad av allmän kognitiv förmåga
- Fransk studie (Guez et al 2018) 30,000+ elever i ÅK6 (G_6); skolprestation i ÅK9:
  - De högbegåvade eleverna fick högre betyg; färre skolavhopp; högre motivation; bättre självreglering, högre akademiska ambitioner
  - Relationen mellan icke-verbal intelligens och skolprestation gällde över hela begåvnings-spektrat; inga skillnader i kön; SES påverkade inte.
- Tysk studie (Wirthwein et al 2019) 760 tonåringar; IQ >130, matchad kontrollgrupp:
  - Högbegåvade hade högre betyg, mer "öppna", mer motiverade.
  - Inga tendenser till att de högbegåvade var avvikande vad gäller personlighet, motivation eller skolframgång.

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

14

14

Utbildning för högbegåvade elever – ett synsätt

Modell för talangutveckling - utvecklingsperspektiv

- Förmågor, såväl generella som specifika kan utvecklas
- Olika talangdomäner har olika utvecklingsbanor
- Unga måste erbjudas utvecklingsmöjligheter och de måste ta möjligheten
- Psykosociala variabler, som att klara av att hantera motgång och frustration och oro, är avgörande faktorer i framgångsrik talangutveckling
- Eminens (anseende) är målet med begåvningsundervisningen.

Förmåga → Kompetens → Expertis → Eminens

Subotnik mfl 2011

Begåvning blir vad du GÖR, inte vem du ÄR

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

15

15

Utbildning för högbegåvade elever – ett annat synsätt

“Den begåvade själen”

- Känslomässiga och personliga erfarenheter av att vara extremt högbegåvad
- De extremt högbegåvade behöver annat stöd i sin utveckling än mer normalbegåvade, eller de “vanligt” högbegåvade eleverna.

“På lågstadiet i en vanlig skola slösar barn med IQ 140 bort 25% av sin tid. De med IQ över 170 sitter av tiden helt. Med så lite att göra, hur kan dessa barn utveckla uthållig ansträngning, respekt för uppgiften eller goda arbetsvanor ?” (Hollingworth 1942; min översättning)

- Behöver individanpassa läroplanen för dessa elever efter barnets inre, känslomässiga upplevelser.

“Det är detta inre jag, det unika självet hos varje människa, som är kärnan i deras liv” (Roeper 1995; min översättning)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

16

16

Columbusgruppens definition av särbegåvade barn

Särbegåvning är asynkron utveckling i vilken avancerade kognitiva förmågor och ökad intensitet kombineras så att det skapas en inre erfarenhet och medvetenhet som är kvalitativt annorlunda jämfört med det normala. Asynkroniciteten ökar med ökad intellektuell förmåga. Det unika hos de särbegåvade lämnar dem särskilt sårbara och innebär att undervisning, föräldraskap och rådgivning måste anpassas för att möta deras behov. (Tolan, Silverman, Kearney, Neville, Morelock, 1991 min översättning)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

17

17

Typiska drag

- **Intellektuella drag**

- Enastående förmåga att resonera
- Intellektuell nyfikenhet
- Snabb och effektiv inläring
- Hög abstraktionsförmåga
- Komplexa tankemönster
- Livlig fantasi
- Tidigt utvecklad moralkänsla
- Älskar att lära
- Koncentrationsförmåga
- Förmåga till analytiskt tänkande
- Kreativa
- Har en avsevärd känsla för rättvisa
- Eftertänksam och reflekterande

- **Personlighetsdrag**

- Insiktsfull
- Behov av att förstå
- Behov av intellektuell stimulans
- Perfektionist
- Behov av logik och precision
- Har en betydande känsla för humor
- Känslig och empatisk
- Intensiv
- Uthållig (envis)
- Mycket självmedveten
- Icke-konformist
- Ifrågasätter regler och auktoritet
- En tendens till introversion

Från Linda Silverman

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

18

18

Variationen inom gruppen särskilt begåvade är stor

- Typ av begåvning
- Nivå på begåvningen
- Bemötande/erfarenheter
- INTENSITET
(känslor, energi, fantasi, nyfikenhet...)
- Många klarar sig bra helt utan insatser från skolan; andra har stora problem.

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

19

19

Vad barn behöver för att utvecklas väl socioemotionellt

- Basala behov (mat, vatten, omvårdnad, skydd)
- Omvårdnadspersoner/viktiga vuxna som svarar på signaler och "organiserar vår verklighet".

Färdigheter som utvecklas

- Förmåga att förstå, uttrycka och reglera känslor
- Självregleringsförmågor
- Mentaliseringsförmågor

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

20

20

Social och emotionell utveckling

- Det finns INGA belägg för att högbegåvade barn – på gruppnivå – är mer sårbara eller har mer psykosociala anpassningssvårigheter än någon annan grupp; tvärtom.
- I litteraturen nämns dock ofta utmaningar som är specifika för gruppen och som kan leda till kval och smärta.
  - Stimulikänslighet
  - Asynkron utveckling
  - Perfektionism
  - Att vara avvikande
  - Felanpassad lärandemiljö; Akademiska krav, andras och egna förväntningar

(Doobay et al., 2014; Freeman, 2013; Martin, 2010; Peyre et al., 2016; Porter, 2005; Robinson et al., 2002)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

21

21

Hög begåvning och neuropsykiatri/psykiatri -feldiagnosticering?

Amerikansk forskning

I detta område är det tydligt hur data utan forskningsunderbyggnad florerar.

- Prevalensen ADHD och AST gäller över hela spannet.
- Bland högbegåvade barn med ADHD/AST är förekomsten av ångest, depression, trots och inlärningssvårigheter hög (precis som för normalbegåvade barn med NPF)
- OCD – inga belägg vanligare hos högbegåvade
- Ångest – lägre förekomst; depression, suicidideation – lika förekomst
- Ätstörningar – ovanliga bland lågbegåvade; ingen skillnad normal till hög.
- Bipolär – högre risk med ökad begåvning. Kopplat till kreativitet?

(Lovecky, 2019)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

22

22

2e – ”twice exceptional”

Lite varierande definitioner men kräver exceptionella förmågor och samtidig funktionsnedsättning (fysisk, NPF, inlärningssvårigheter, läs- och skrivsvårigheter, psykiatri)

1. Funktionsnedsättning uppmärksammas men blinda för de exceptionella förmågorna
2. De exceptionella förmågorna uppmärksammas, men svårigheter bortses ifrån
3. Förmågor används för att kompensera för svårigheter och inga avvikelser uppmärksammas

Finns risk att synen på att ”särbegåvade är ojämna” gör att svårigheter ses som del av ”särbegåvningen”

Gult + blått ≠ grönt Kräver anpassningar för båda (alla) avvikelser.

1 FÖRSTÅ

2 ANPASSNINGAR för svårigheter

3 UTVECKLA TALANG för att bli fungerande vuxna

(Baum och Schader, 2019)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

23

23

Vad krävs för att 2e att lyckas i skolan?

- Psykologisk trygghet
- Tolerans för asynkronicitet
- Tid
- Positiva relationer
- Verksamhet som genomsyras av filosofin att bygga på styrkor och utveckla talangområden.

(Baum och Schader, 2019)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

24

24

Flera forskningsfält – olika verkligheter

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

25

25

Ett svenskt sammanhang

- Finns ett mycket begränsat forskningsunderlag
- "Ny" fråga i svensk skola – Skollagen 2010
  - *Ideologi: Barn lika värda -> Barn lika -> Barn är oskrivna blad ?*
- *Lärare har mindre utbildning och systematiserad erfarenhet av att arbeta med högbegåvade elever ?*
- *Läroplanen mer styrd- svårt att anpassa efter behov?*
- *Har vi lägre förväntningar?*

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

26

26

Joan Freemans longitudinella studie

- Studie påbörjad 1974
- 3 grupper: 'labelled gifted'; lika begåvade men utan etikett; normalbegåvad kontroll
- De 'labelled gifted' hade mer rapporterade socioemotionella problem och klagade mer på skolan
- Press att prestera akademiskt begränsade möjligheten till hälsosam utveckling av sociala färdigheter och relationer

Hennes slutsatser:

- Stå inte i vägen för ambitioner och erbjud utmanande utbildning
- Säkerställ sociala erfarenheter och relationer

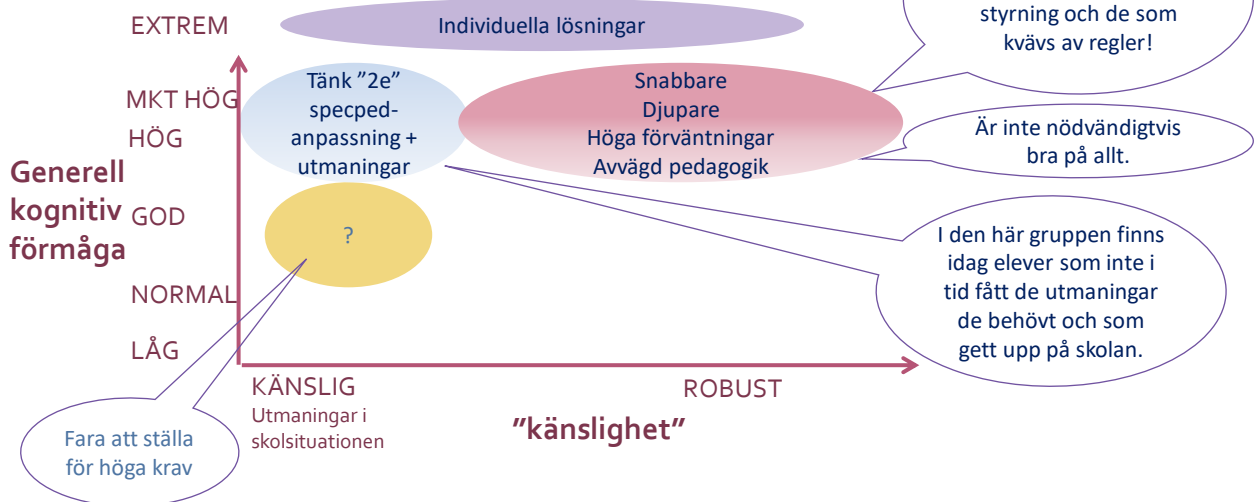
(Freeman 2005, 2013)

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

27

27

Olika elever kräver olika insatser

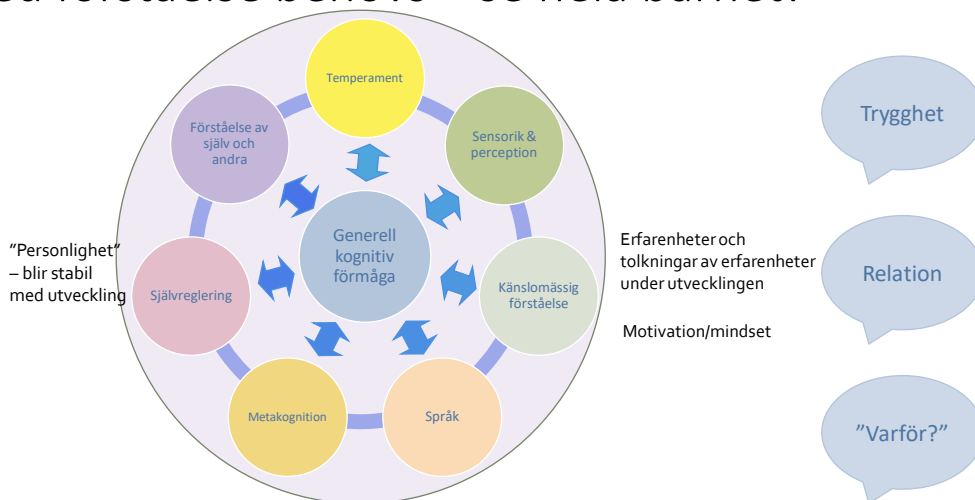

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

28

28

En bred förståelse behövs – se hela barnet!

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

29

29

Slutkläm

- Det som gäller på gruppnivå säger inget om en enskild individ.
- Det som gäller för enskilda individer, speciella grupper är inte (nödvändigtvis) sant för hela gruppen.
- En skola som är bra för högbegåvade barn är bra för de flesta elever.
- Kunskap om och verktyg för särskilt begåvade elever – i all deras variation – är användbara även för andra elever.
- Insatser för att höja skolresultat hjälper alla elever, men de högbegåvade eleverna svarar bäst – dvs lägstanivån höjs och variationen ökar.

Johanna Stålnacke, 2021, får ej användas utan tillstånd

30

30

Tack för uppmärksamheten!

31